

RODILIŠTE U ZAKLADNOJ BOLNICI NA REBRU 1942. – 1946.

THE MATERNITY WARD AT THE REBRO HOSPITAL FROM 1942 TO 1946

Marko Mikulec*, Dubravko Habek**

SAŽETAK

Rodilište u Zakladnoj bolnici na Rebru u Zagrebu ustrojeno je u novootvorenoj novoj bolnici 12. svibnja 1942. i djelovalo diskontinuirano pri ginekološko-porođajnom odjelu u tri razdoblja između 1942. i 1946., kada je zatvoreno. Bilo je smješteno na drugom katu istočnoga dijela bolnice s 24 bolničke postelje. Tijekom djelovanja rodilišta od 13. svibnja do 16. prosinca 1942., od 24. svibnja 1944. do 28. kolovoza 1945. i od 6. veljače do 28. srpnja 1946. obavljeno je 1337 porođaja u koja su upisivana živorođena, mrtvorodena i pobačena djeca od 450 grama na više, pa je perinatalni pomor stoga bio značajno viši (38,89 %), jer se u bolnici obavljao, uz fiziološke, značajan broj patoloških porođaja. Predstojnik novoustrojenoga odjela bio je doc. prim. dr. Filip Dražančić koji je radio uz odjelne liječnike i primalje. Rađale su uglavnom Zagrepčanke, uz manji broj roditelja iz drugih krajeva Hrvatske, ponajvećma kućanice u dobi 20 – 30 godina. U navedenom razdoblju umrle su tri roditelje. Obavljani su svi porodnički zahvati, epiziotomije, carski rez, pomoći pri porođaju zatkom, okreti djeteta, forceps te zbrinjavanje porodničkih razdora u lokalnoj infiltracijskoj, spinalnoj (lumbalnoj) ili općoj inhalacijskoj eter anesteziji. Uz značajan broj domicilnih primaljskih porođaja te već ustrojena bolnička rodilišta u Petrovoj i Merkurovu sanatoriju, rodilište na Rebru imalo je značajno mjesto u razvoju bolničke opstetricije u Zagrebu i Hrvatskoj, do sada samo kao ustanova tek sporadično spomenuta.

Ključne riječi: rodilište, bolnica Rebro, Zagreb, Drugi svjetski rat, povijest, porodništvo, primaljstvo

* Odjel za povijest, Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska.

** Medicinski fakultet, Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska. E-ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1304-9279>.

Adresa za korespondenciju: Dubravko Habek, Medicinski fakultet, Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Ilica 242, 10 000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: dhabek@unicath.hr.

UVOD

Bolnička rodilišta kao dijelovi ginekološko-porođajnih odjela prije Drugoga svjetskoga rata postojala su u Zagrebu pri državnom rodilištu, odnosno Klinici za ženske bolesti i porođaje u Petrovoj ulici i privatnome Merkurovu sanatoriju iz 1934. godine. U većini postojećih bolnica u Hrvatskoj postojala su rodilišta uz kirurške odjele, ponajvećma za patološke porođaje. Tek su velike bolnice u Osijeku i Splitu imale zaseban ginekološko-porođajni odjel. Domicilno primaljstvo bilo je uvriježen i profesionalni sustav materinske skrbi, koji će se održavati još do kraja pedesetih godina 20. stoljeća, kada će se postupno ukidati oduzimanjem profesionalnog primaljstva kao samostalne profesije i porođaji će se početi obavljati u bolničkim rodilištima pri ustrojnim ginekološko-porođajnim odjelima (Habek, 2008; Dražančić, 1999).

Izgradnja novih zdravstvenih ustanova bila je gotovo nemoguća zbog posljedica Velikoga rata te ekonomske krize između dvaju svjetskih ratova. Tako će dovršenje projekta izgradnje nove zagrebačke bolnice i početak njezina rada tijekom Drugoga svjetskoga rata zasigurno biti arhitektonsko-politička iznimka, što se zbog povijesno-političkih razloga nije istraživalo niti tumačilo. Povijesna je činjenica naglašenih pronatalitetnih politika i ulaganja u zdravu naciju svih monarhija, država i vlada, pa tako i Nezavisne Države Hrvatske (NDH) tijekom Drugoga svjetskoga rata. Pročelnik Odjela za zdravstvo u Ministarstvu zdravstva NDH dr. Mladen Petras istaknuo je u svibnju 1942. kako narod mora posjedovati svoju biološku snagu te se samoodržavati pa je na državi zadatak da održava dinamiku rasta stanovništva („Borba za obstanak“, 1942). Uz zabranu i kažnjavanje namjernog izvođenja pobačaja (što je bilo zakonski propisano još i u Kraljevini Jugoslaviji, a tijekom NDH namjerno izvođenje pobačaja podignuto je s ranga prijestupa na rang zločina) (Srpak, 2006), druga je mjera bila i otvaranje novih rodilišta koja bi trudnicama i novorođenčadi osigurala bolju medicinsku skrb jer je pomor dojenčadi bio tri puta veći nego u zapadnim zemljama. Petras je još istaknuo kako se zahvaljujući zabrani pobačaja, u zagrebačkim rodilištima rađalo i trostruko više djece nego godinu prije pa ova vjerojatno preuveličana izjava na neki način potvrđuje potrebu otvaranja novog rodilišta, što je i ostvareno, iako u prvotnim nacrtima nove Zakladne bolnice na Rebru rodilište nije bilo ucrtano, već samo ginekološki odjel („Danas počinje gradnja“, 1934).

O rodilištu pri Zakladnoj bolnici na Rebru u Zagrebu, koje je djelovalo za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i u ranom poraću, osim sporadičnih podataka o njegovu postojanju, nema istraživanja o okolnostima njegova otvaranja i cjelovitoj porodničkoj djelatnosti pa je ovaj rad prilog našoj porodničkoj i socijalnoj historiografiji.

MATERIJAL I METODE

Istraživanje postojanja, ustrojstva i rada rodilišta (Porođajnog odjela) pri Ginekološko-porođajnom odjelu Zakladne bolnice na zagrebačkom Rebru provedeno je analizom dosadašnjih malobrojnih spoznaja i obradom danas dostupnih podataka arhivalija Zakladne bolnice Rebro tijekom Drugoga svjetskoga rata i poraća („Knjiga porodništva“ tj. rađaonski protokol, roditeljni listovi – povijesti bolesti, temperaturne liste Porođajnog odjela Zakladne bolnice na Rebru u Zagrebu) te publicistike toga vremena pohranjene u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (slika 1.). Dobiveni su podatci o okolnostima i početku rada rodilišta, njegovo privremeno zatvaranje pa opeotvano otvaranje, broj porođaja u razdobljima rada, liječničko i primaljsko osoblje, perinatalna smrtnost, porođnički zahvati (Rađaonski protokol, 1942; Povijest bolesti, 1944).

Ukupno je, od otvaranja rodilišta 1942. do 28. kolovoza 1945., bilo 1206 porođaja, a računajući još i porođaje s nepotpunim podacima iz 1946. sveukupno ih je bilo 1337 u ispitivanom razdoblju, iz kojih se mogu dobiti traženi podatci. Djelomični deskriptivni podatci crpljeni su iz povijesti bolesti porođajnog odjela 706 roditelja, čije su povijesti bolesti ostale sačuvane, a podaci se odnose na 1942. i 1944. godinu (Rađaonski protokol, 1942; Povijest bolesti, 1944).

REZULTATI

Odjel za ginekologiju i porodništvo Zakladne bolnice u Zagrebu s radom je započeo 12. svibnja 1942., mjesec dana nakon otvorenja bolnice („Iz bolnice na Rebru“, 1942.). Odjel je bio smješten na drugom katu bolnice (istočni češalj), zajedno s Kirurškim i s Ortopedskim odjelom s 24 bolničke postelje („Među prvim bolesnicima“). Danas je na tom katu smještena Očna klinika Kliničkoga bolničkog centra u Zagrebu.

Iz knjige porodništva – rađaonskoga protokola razvidan je prijam prve roditelje 13. svibnja 1942. kada je i porođeno prvo novorođenče u novoustrojenom rodilištu. U svibnju je bilo 17 porođaja, u lipnju 1942. bio je 41 porođaj, a s mjesecima taj broj je postupno rastao do najviše 87 porođaja u rujnu. Zadnji porođaj u 1942. godini bio je 16. prosinca, nakon čega nema zapisa o porođajima sve do svibnja 1944. kada je rodilište ponovno otvoreno (Rađaonski protokol, 1942). Babinjače urednog tijeka babinja zajedno sa zdravom novorođenčadi napuštale su rodilište nakon šest do sedam dana, dok je kod komplikacija i prijevremenih porođaja hospitalizacija trajala i dulje od dvadesetak dana. Prijam trudnica u bolnicu bio cjelodnevnan, sustavom hitne službe, roditelje su u

bolnici ležale u prosjeku šest do sedam dana, dnevno su se u prosjeku obavljala dva porođaja pa se može zaključiti da je tjedno na odjelu ležalo 15 do 20 roditelja (Povijesti bolesti, 1942).

Na temelju sačuvane dokumentacije vidljivo je da rodilište kao odsjek zajedničkoga Ginekološko-porođajnog odjela (upisivane zasebne povijesti bolesti po nazivom *Porodjajni odjel Zakladne bolnice na Rebru*) tijekom 1943. i u prvoj polovici 1944. nije djelovalo, dok je Ginekološki odjel i dalje radio. Razlog je tome bio što su prostorije rodilišta prepuštene na korištenje njemačkoj vojsci koja je za svoje ranjenike i bolesne već otprije koristila druge odjele Zakladne bolnice. Tako su uprava bolnice i Zakladni odbor zaključili da ukidanjem rodilišta neće previše izgubiti jer su roditelje mogle biti smještene u rodilište u Petrovoj, kao i prije otvaranja novoga rodilišta (Dugački, 2009.).

Rodilište se 24. svibnja 1944. ponovno otvara pa je do kraja 1944. ukupno bilo 445 porođaja (Rađaonski protokol, 1944.). Rad rodilišta nastavio se neprekidno do 10. svibnja 1945. – ulaska snaga Jugoslavenske armije (JA) u Zagreb i preuzimanja Zakladne bolnice. Međutim, još je sedam porođaja zabilježeno u srpnju i kolovozu iste godine pa je 1945. ukupno bilo 298 porođaja (Rađaonski protokol, 1945.). Potonjih sedam porođaja obavljeno je u vrijeme kada je bolnica bila pod upravom JA i služila za vojne potrebe, pa se može zaključiti da su to bili porođaji žena koje su sudjelovale u narodnooslobodilačkom pokretu ili su bile supruge vojnika ili časnika JA. Ukupno je bilo 1206 porođaja u nekontinuiranom razdoblju od 13. svibnja 1942. do kolovoza 1945., kada se rodilište ponovno zatvara (Rađaonski protokol, 1942.–1945.). Ponovno je otvoreno od 2. veljače do 28. srpnja 1946., kada je tu rođeno i zadnje dijete, a u tome je razdoblju obavljen 131 porođaj (Rađaonski protokol, 1946.). To se vrijeme poklapa s razdobljem kada je bolnica dana na upravu Medicinskom fakultetu, pa je time vjerojatno i rodilište konačno ugašeno. Nekoliko je porođaja obavljeno u veljači i travnju, ali je većina obavljena u lipnju i srpnju 1946. godine. Nema podataka o tome tko je u to vrijeme vodio rodilište jer je prim. dr. Filip Dražančić tada već bio na drugom radnome mjestu (Odluka predsjedništva, 1945.).

Tablica 1. Broj porođaja u rodilištu Zakladne bolnice na Rebru 1942.–1946.

Razdoblje	13. 5. 1942. – 16. 12. 1942.	24. 5. 1944. – 28. 8. 1945.	6. 2. 1946. – 28. 7. 1946.	Ukupno porođaja
Broj porođaja	463	743	131	1337

U razdoblju od 1942. do 1945. rođeno je 46 dječaka više nego djevojčica (626 : 580), a za razdoblje djelovanja rodilišta 1946. ti podatci nedostaju (Rađaonski protokol, 1942.). Kod perinatalno ugrožene novorođenčadi primjenjivani su postupci reanimacije umjetnim disanjem, kupeljima, eksternim stimulacijama, injekcijama kofeina i kamfora, koji su upisivani u porođajni protokol. Pronađeni su podatci ranoga oporavka od ugroženosti i napuštanja bolnice s majkom, no zabilježeno je mnogo više slučajeva kada ni nakon pokušaja oživljavanja djeteta nije uspjelo preživjeti (Rađaonski protokol, 1942.; Povijesti bolesti, 1942.). Navode se peripartalna stanja u navedenim stanjima neonatalne ugrozbe i lošega perinatalnoga ishoda poput: prekratka pupkovina, pupkovina oko vrata, oštećena posteljica (*placenta defecta*), ruptura maternice (*ruptura uteri*), stara prvorodilja (*partus primipara vetusta*), bubrežna bolest (*nephropathia*), produljeni porođaj (*partus protractus*), prijevremeni porođaj (*partus praematurus*), groznica u porođaju, febrilni porođaj (*partus febricula*), pobačaj u tijeku (*abortus in tractu*) (Rađaonski protokol, 1945.–1946.; Povijesti bolesti, 1942.–1946.). Na 1337 porođaja u koja su upisivana živorođena, mrtvorodena i pobačena djeca od 450 grama na više, perinatalni je pomor stoga bio značajno viši (38,89%) jer se u bolnici, uz fiziološke, obavljao značajni broj patoloških porođaja. U 1942. godini zabilježene su tri smrti roditelje uzrokovane komplikacijama u trudnoći (eklampsija i placenta previja): u dvije žene koje su bile poljodjelke i za jednu domaćicu za koju nema podataka o mogućem uzroku smrti. Za razdoblje od 1944. do 1946. podatci nisu poznati. Valja navesti upadljiv podatak iz povijesti bolesti da su žene u osobnoj ginekološkoj anamnezi prijavljivale nekoliko spontanih i više obavljenih pobačaja (Povijesti bolesti, 1942.).

Iz sačuvanih arhivskih izvora rodilišta razvidna je medicinska dokumentacija koja uključuje rodilišnu povijest bolesti s dekurzusom (tijekom porođaja), temperature liste i liste novorođenčadi. U dekurzusu porođaja zapisani su svi podatci o obiteljskoj i osobnoj anamnezi, vođenju aktualne trudnoće, prethodnim porođajima, prijamni genitalni nalaz, menzuracije zdjelice, tijek i ishod porođaja, imena i prezimena opstetričara i primalje. Zapisano je kolika je procjena gubitka krvi tijekom rađanja, a najčešće je kod nekompliciranoga porođaja upisan vrlo značajan podatak o 150 ml gubitka krvi. Od porođajnih komplikacija upisane su, uz ostale: *atonia uteri*, *placenta previa*, *partus conduplicatio corpore – situs transversus*, *ruptura uteri* i rađanje blizanaca u raznim položajima (Povijesti bolesti, 1942.).

Temperатурне листе показују број дана лежања у болници, уз приказане виталне функције (тјелесна температура, диуреа, столица), ordiniranu дјету, ordinirane претраге и терапије. Razvidan je ordinirani kemoterapeutik sulfonamidskog tipa prepenicilinske, odnosno antibiotske ere, Streptazol, koji se ordinirao u infekcijama i febrilnim stanjima. Za snižavanje vrućice, posebice one puerperalne, ordiniran je kininski pripravak koji je inače i uterotonik (*Chinini*) u tabletama, a u roditelja u teškom općem stanju *camphor* i *sympatol* (analeptik i antihipotenziv) (Povijesti bolesti, 1942).

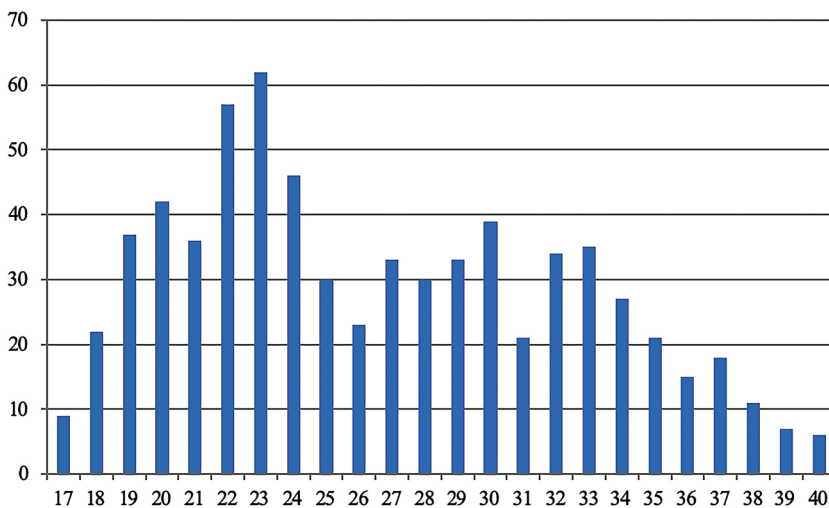
Uvidom u detaljne opise porođaja u povijestima bolesti, jasna je primjena manualne protekcije međice (ručna zaštita međice), a epiziotomija (urez međice) primijenjena je samo kada je bila upisana indikacija za taj operacijski zahvat (npr. visoka ili opora međica). Također, pritisak na trbuh kao pomoć pri istiskivanju djeteta (Kristellerov hvat) primijenjen je samo uz prethodno upisanu indikaciju (npr. slabost roditelje, nesuradljivost roditelje, dugotrajno stajanje glavice na zdjeličnom izlazu) (Rađaonski protokol, 1942.–1946.; Povijesti bolesti, 1942).

Izvodili su se sljedeći operacijski porodnički zahvati: lateralna i medijana epiziotomija, šivanje međice (*suturæ perinei*), manualno ljuštenje posteljice (*lysis placentæ manualis*), forceps (u lumbalnoj anesteziji ili lokalnoj anesteziji), ručna pomoć pri porođaju zatkom (*auxilium manuale*), vanjski okret, unutarnji i kombinirani okret (prema Braxton-Hicksu), incizija materničnoga ušća s forcepsom ili bez njega, prokidanje vodenjaka (*dissruptio velamentorum*). Unutarnji okret obavljan je u narkozi, carski rez u *aether* anesteziji i regionalnoj lumbalnoj anesteziji Dörfflerovom metodom. Najčešća indikacija za carski rez bila je kefalopelvina disproporcija (nesrazmjer između mjera fetalne glavice ili zatka i majčine zdjelice), najčešće nakon preboljenoga rahitisa i u prvorođilja (*pelvis plana rachitica, pelvis angusta*) (tablica 2.). No i porođaj najstarije roditelje od 45 navršениh godina, zabilježene u povijestima bolesti, izveden je carskim rezom zbog sužene zdjelice. Epiziotomija je obavljena, kao što je navedeno, iz indikacije, uz operacijske zahvate, najčešće pri izvođenju porođaja kliještima (forceps) i kod starijih prvorođilja za koje se tada smatralo da su roditelje od navršениh trideset godina života ili više (*Vetusta*). Zabilježena je i ozljeda analnoga mišićnog sfinktera (1945. dva slučaja), oba razdora uz epiziotomiju koja su zbrinuta šavovima (*ruptura sphincteris ani partialis*), što bi danas odgovaralo IIIa ili IIIb stupnju opstetričkog razdora sfinkternog kompleksa (Rađaonski protokol, 1942.–1946.; Povijesti bolesti, 1942).

Tablica 2. Učestalost carskog reza i episiotomija u rodilištu Zakladne bolnice Rebro 1942.–1946.

Godina	Urez međice (<i>Episiotomia</i>)	Carski rez (<i>sectio caesarea</i>) Učestalost i indikacije
1942.	9,76 %	6,4 %
1944.	10,7 %	0,2 % – <i>Pelvis plana rachitica gr II</i>
1945.	9,3 %	1 % – <i>Pelvis angusta</i> (sužena zdjelica)
1946.	3 %	0 %

Rodilje su u bolnicu dolazile većinom s područja Zagreba, a često se spominju i današnji dijelovi grada koji u to doba još nisu administrativno pripadali Zagrebu (Kustošija, Prečko, Rudeš, Bukovac, Ljublanica, Gračani, Vrapče, Dubrava, Trnje), kao i rodilje iz Sesveta, Dugog Sela, Vinkovaca, Karlovca, Crikvenice, Križa, Štitara, Petrinje, Novog Vinodolskog, Stupnika, Siska, Krapine, Velike Gorice i Kraljevice, nerijetko one koje su bile na proputovanju ili pak u prognaništvu (Povijesti bolesti, 1942.–1946.).

Grafikon 1. Razvid rodilja s obzirom na godine starosti

Analizirajući omjer udanih i neudanih rodilja uočava se izrazita prevaga žena koje su bile u braku i to 88,24% prema 10,62%, uz zanemariv udio rastavljenih (0,42%) i udovica (0,71%). Gotovo dvije trećine zaprimljenih rodilja (68,55%) izjasnilo se kućanicama ili domaćicama, potom kao tvorničke radnice (7,93%), činovnice (državne ili privatne) 5,52%, kućne pomoćnice (2,83%), kro-

jačice (2,83%), učiteljice (2,83%) te nekoliko njih kao trgovačke radnice, poljodjelke, frizerke, konobarice, vlasuljarke, bolničarke, vrtlarice, tkalje, dvorakinje, švelje, podvornice te popravljačice čarapa. Rodilo je svega nekoliko inženjerki, liječnica, artistkinja i glazbenica te studentica (filozofija, veterina), što govori o manjem udjelu akademski obrazovanih žena. Treba istaknuti i da u ovom rodilištu nije zabilježen niti jedan porođaj supruga ustaških vojnika ili dužnosnika, što je, prema postojećoj arhivskoj dokumentaciji, bio čest slučaj u rodilištu u Petrovoj. Udio roditelja koje su se izjasnile pripadnicama rimokatoličke vjeroispovijesti očekivano je najviši (97,03%), a ostalo čine pripadnice islamske, pravoslavne i protestantske vjeroispovijesti, uz nekoliko grkokatolkinja i starokatolkinja. Najviše porođaja bilo je između 20. i 30. godine života, najmlađa je roditelja imala 17 godina, a najstarija 47 godina (Matičine knjige, 1942.–1945).

Od samog početka na Porođajnom su odjelu radili ovi liječnici: pročelnik odjela doc. prim. dr. Filip Dražančić, dr. Ljubica Car, dr. Davor Perović, dr. Rudić, dr. Kopic, dr. Štimec, dr. Žilić, a primalje su bile Langer, Franje Ječmenica, Pipić (Danica), Veić, Rožman, Bukvić (Marija), Naglič, Pavlica. Doc. prim. dr. Filip Dražančić postavljen je odlukom poglavnika s mjesta pročelnika Ginekološko-porođajnoga odjela iz Šibenika (Povijesti bolesti, 1942.). Dr. Ljubica Car je kao zdravstvena vježbenica iz Državne bolnice na Sv. Duhu premještena na Rebro u srpnju 1942. („Razne vijesti“, srpanj 1942). Dr. Davor Perović došao je s Primaljskog učilišta u Zagrebu kao sekundarni liječnik X. činovnog razreda („Razne vijesti“, kolovoz 1942), a u srpnju 1943. premješten je u Mostar, vjerojatno zato što je rodilište na Rebru tada privremeno prestalo s radom („Razne vijesti“, srpanj 1943). Rujanski broj *Liječničkog vjesnika* iz 1942. donosi vijest da je dr. Katarina Vojvoda premještena iz Državne bolnice u Glini u Zakladnu bolnicu na Rebru kao asistentica VII. razreda, 1. Stupnja („Razne vijesti“, rujana 1942). Nakon što je rodilište ponovno započelo s radom 1944., vidljivo je da su, uz dr. Dražančića, od liječnika porođaje obavljali samo dr. Ljubica Car, dr. Katarina Vojvoda i dr. Robert Nigoević te primalje Bukvić, Pavlica i Naglič (Povijesti bolesti, 1944.). Za 1946. godinu i treće razdoblje rada ovog rodilišta nije sačuvana dokumentacija iz koje bi se mogla iščitati i imena medicinskog osoblja, osim stanovitog dr. Sušića, zapisanog pri porođaju u rađaonskom protokolu (Rađaonski protokol, 1946.). Iako je u bolnici radio velik broj milosrdnih časnih sestara, koje su imale i svoj stan u bolnici, u rodilištu nije radila nijedna (Povijesti bolesti, 1942.–1946.).

RASPRAVA

Premda se smatralo i bivalo povijesno uvriježeno da je jedino i prvo bolničko rodilište otvoreno u Kraljevskome primaljskom učilištu i rodilištu u Ilici 1877., valja spomenuti da je već prije unutar Bolnice milosrdne braće djelovalo bolničko rodilište koje je uz Odjel kirurgije vodio prim. dr. Josip Fon. Prema dostupnim informacijama, rodilište je kao odjel osnovano 1871. pa je, prema tome, bilo prvo u Zagrebu, šest godina prije otvaranja onoga u primaljskom učilištu. No rodilište u Zakladnoj Bolnici milosrdne braće očito se ugasilo krajem 19. stoljeća pa je ostalo jedino gradsko rodilište u Ilici, koje je poslije preseljeno u bolnicu u Petrovoj ulici koja se 1921. pridružuje novoosnovanome Medicinskom fakultetu te postaje Kraljevskom sveučilišnom klinikom za ženske bolesti i primaljstvo, a današnji naziv Klinika za ženske bolesti i porode dobiva upravo za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Rodilište u novootvorenoj Zakladnoj bolnici ponovno se otvara za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, ali je ugašeno u poraću pa će opet biti u istoj bolnici na trećoj lokaciji otvoreno na Svetom Duhu 1959. gdje djeluje i danas u okviru Sveučilišne klinike za ginekologiju i porodništvo (Habek, Klikić i Špoljarić, 2011).

Dva postojeća stacionarna bolnička rodilišta u Zagrebu, ono u Petrovoj ulici i jedan zasebni manji porodiljni odjel – onaj u privatnom sanatoriju *Merkur*, očito nisu bila dovoljna za sve potrebe pa je bilo nužno otvoriti novo rodilište (Habek, Klikić i Špoljarić, 2011). No u Zagrebu je, kao i drugdje u Hrvatskoj, i dalje prisutan velik broj kućnih porođaja. O njima svjedoče sačuvana izvješća primalja iz 1944., pohranjena u Državnom arhivu u Zagrebu, u kojima se nalaze popisi porođaja koje su primalje obavljale po kućama, a koje su svakih pola godine predavale gradskome zdravstvenom nadzorniku. Tako za 1944. postoje izvješća 39 primalja s ukupnim brojem od 1950 porođaja („Rad Merkurvog sanatorija“, 1940).

Prema knjizi porođaja Zakladne bolnice Rebro ukupno su, od 13. svibnja 1942. do kraja te godine, obavljena 463 porođaja. Za usporedbu, u istom razdoblju, u rodilištu u Petrovoj obavljeno je 2295 porođaja, što je gotovo pet puta više nego na Rebru (Matične knjige, 1942–1945). Podaci o broju porođaja na Ginekološko-porođajnom odjelu *Merkurova sanatorija* za razdoblje od 1940. do 1945. nisu poznati, ali za usporedbu dostupan je podatak o ukupno 243 porođaja 1939. godine. Podaci o porođajima u *Merkurovu sanatoriju* za vrijeme NDH nisu poznati jer se u popisima bolesnika od 1941. do 1944. uopće ne navode rodilje (Merkurov sanatorij). Jedini sačuvani podaci su oni iz 1944., u kojima su među 39 primalja, koje su porođaje obavljale domicilno i koji

su prijavljeni gradskom zdravstvenom nadzorniku, spominju i tri primalje (Danica Pipić, Katica Hribar i Katica Kostenčić) uz koje stoji potpis *Merkurov sanatorij*. One su prijavile ukupno 157 porođaja, iz čega proizlazi da su ti porođaji obavljani u sanatoriju (Iskazi o porodima, 1944–1945). Zna se, međutim, da je za vrijeme Drugoga svjetskog rata *Merkurov sanatorij* bio suočen s dosta problema te da ga je napustio određen broj medicinskog osoblja, a 1943. unutar Ginekološko-porođajnog odjela zabilježen je rad samo jednog liječnika i predstojnika odjela (Merkurov sanatorij).

O brizi za zdravlje djece govori i podatak da su otvorene mnoge zdravstvene ustanove i zavodi kako bi se spriječio velik pomor dojenčadi, koji je naveden kao veliki problem. Naime, podatak koji je iznio dr. Petras pokazuje da je na području NDH umiralo tri puta više dojenčadi i male djece nego na zapadu, a kao razlog tome ističe se neznanje majki o dječjoj prehrani („Borba za obstanak“, 1942). U prilog tome govore i podaci Zakladne bolnice Rebro u kojoj je najviše dojenčadi umiralo s dijagnozom bakterijskog trovanja hranom, ali i zbog pneumonije, sepse, pertussisa, atrofije, asfiksije, pseudotetanususa, tetanusa, furunkuloze, krvarenja u mozgu. Nerijetko su novorođenčad i dojenčad dovezena u bolnicu u stanju umiranja ili mrtva (*moribunda adlata*) (Matične knjige, 1942–1945). Savjeti majkama vezani za brigu i odgoj djece (previjanje, njega, prehrana, uređenje sobe) bili su redovito i sastavni dio onodobne periodike. Svrhu zaštite djece, prvenstveno kroz liječničke preglede djece te obrazovanje majki, u NDH imao je i Gradski dječji ambulatorij u Zagrebu koji je osnovan još 1907., a glavni cilj pokretanja te ustanove bio je smanjenje smrtnosti djece, osobito dojenčadi („Zdravstveni savjeti“, 1943).

U dokumentaciji rodilišta na Rebru zabilježen je značajan broj pobačaja, najčešće zapisanih kao *abortus completus* (potpuni pobačaj) ili *abortus incompletus* (nepotpuni pobačaj), a ako je žena bila već u poodmakloj trudnoći drugoga tromjesečja, dijete je bilo zabilježeno kao mrtvo naznačen spol i upisano u knjigu rođenih, s masom od 450 ili 480 grama. Upisana je i smrt žene koja je kao posljedicu pobačaja razvila peritonitis od kojega je umrla (slike 3.a 3.b) (Rađaonski protokol, 1942; Povijesti bolesti, 1942; Matične knjige, 1942–1945).

Valja spomenuti da su navedeni liječnici radili isključivo na Ginekološko-porođajnom odjelu, ne i na drugim operacijskim odjelima, poglavito kirurškome. A tada je u manjim bolnicama bilo uobičajeno da kirurzi obavljaju patološke porođaje i da ginekologija s rodilištima, kao primarno kirurška struka, još uvijek nije svuda bila odvojena od opće kirurgije. No zbog statusa rodilišta i značajnoga broja porođaja te iznimno opterećenog prijma ranjeni-

ka na kirurškom odjelu Zakladne bolnice gdje su radili kirurzi (dr. Šime Cvitanović, dr. Ljubica Bosner, dr. Mario Duić) takva organizacija službe u ovoj bolnici nije bila moguća, što se odrazilo i na pozitivan stručni uzlet opstetričkoga promišljanja izvan okvira općekirurškoga, koji je razvidan iz protokola. Embriotomije se kao destruktivne porodničke operacije i ne spominju, što su se u manjim bolnicama, posebice u slučajevima kada su odjele vodili kirurzi, nerijetko obavljaju kao način dovršenja teških porođaja. Izvješća o gubitku krvi tijekom porođaja značajan su podatak kontrole kvalitete rada i sigurnosti za roditelje s obzirom na to da se porođaj nije mogao voditi aktivno uterotonici- ma ili uterostipticima, što će se uvesti u kliničku praksu tek tridesetak godina nakon rata (Habek, 2008; Rađaonski protokol, 1942).

O najistaknutijim liječnicima Ginekološko-porođajnog odjela Zakladne bolnice na Rebru, kao što je bio sam predstojnik dr. Dražančić ili dr. Perović, postoji dosta informacija jer su oni još dugi niz godina nastavili s radom u drugim bolnicama (Varaždin, Rijeka). Sudbine drugih liječnika bile su obilježene poratnim zbivanjima i uspostavom totalitarne vlasti s oskudnim, uglavnom, recentnim izvješćima. Neki su liječnici optuženi za suradnju s okupatorom i strijeljani, kao što je bio ravnatelj bolnice kirurg dr. Šime Cvitanović (1891. – 1945.) (Cvitanović, 2007). Liječnica Zakladne bolnice na Rebru dr. Katarina Vojvoda (rođ. 1902. u Kotoribi), nakon ulaska pripadnika JA u Zagreb 1945., uhićena je pod nepoznatim optužbama i odvedena u logor gdje je mučena i ubijena (Runje, 2013). Nakon njezina nestanka zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac molio je vlasti da je oslobode. Tako je u dopisu Vladimiru Bakariću, predsjedniku Vlade FR Hrvatske, 28. lipnja 1945., naveo osobe koje su komunističke vlasti zatvorile pod optužbom da su surađivale s okupatorom i zatražio njihovo oslobađanje. Na tom popisu, među ostalima, piše: „*Gđa dr. Vojvoda Katarina, liječnica u bolnici 'Rebro', pred nekoliko dana odvedena je u logor, ne zna se koji. Krivo je smatrati nju sudionicom ubojstava u Glini, protiv kojih je upravo ona oštro protestirala*“ (Bunjevac, 2017).

Jedan od razloga pokretanja novog rodilišta pri Zakladnoj bolnici na Rebru bio je i razvoj i nastojanje da se osigura bolja perinatalna skrb bolničkim uvjetima jer je domicilno primaljstvo i dalje bilo obligatno. Uz povećanje stanovništva u Zagrebu prije i tijekom Drugoga svjetskoga rata, ipak, glavne razloge treba tražiti u natalitetnoj politici NDH, koja je uz daljnju zabranu pobačaja kao mjeru imala i poticanje žena da više rađaju (Mikulec, 2018). Prema dostupnim informacijama rodilište je djelovalo u tri razdoblja. Prvi put je zatvoreno jer je dio Zakladne bolnice bio prepušten njemačkoj vojsci te je ponovno otvoreno pri kraju Drugoga svjetskoga rata kada je bolnica poslužila

pripadnicima JA za njihove potrebe. Tako je oba puta rodilište ugašeno zbog vojnih razloga. Konačno, u srpnju 1946. rodilište je ugašeno kada je Zakladna bolnica predana Medicinskom fakultetu, nakon čega na Rebru više nikada nije ponovno otvoreno jer je klinika Medicinskoga fakulteta bila i ostala u Petrovoj ulici. Iako je u literaturi isticano kako je radilo do 1945., uvid u sačuvanu dokumentaciju rodilišta pokazao je kako je rodilište bilo u funkciji i 1946. (Rađaonski protokol, 1942.–1946.; Mikulec, 2018). Podatci dobiveni u ovom istraživanju mijenjaju i upotpunjuju spoznaje o razvoju porodništva i primaljstva u Hrvatskoj, a djelovanje Ginekološkog odjela Zakladne bolnice, koje je također ugašeno krajem Drugoga svjetskoga rata, zanimljiva je tema za neko drugo istraživanje.

LITERATURA

1. Borba za obstanak. (1942, 10. svibnja). *Spremnost* (Zagreb), 11, 2.
2. Bunjevac, S. (2017). *Nadbiskup Stepinac pisao Bakariću. U zatvorima i logorima tri katolička biskupa i više od 200 svećenika*. Glas koncila, 12. <https://www.glas-koncila.hr/u-zatvorima-logorima-tri-katolicka-biskupa-vise-200-svecenika/>
3. Danas počinje gradnja nove bolnice na Rebru. (1934., 19. prosinca). *Jutarnji list* (Zagreb), br. 8245., 8.
4. Dražančić, A. (1999). Povijest ginekologije i perinatologije u Hrvatskoj. I. Primaljstvo. *Klinike i bolnice u Zagrebu. Liječnički Vjesnik*, 121, 100.-109.
5. Dugački, V. (2009). Kako je nastala bolnica na Rebru? U Ž. Reiner (Ur.), *Klinički bolnički centar Zagreb* (str. 7-13). Zagreb: Klinički bolnički centar Zagreb.
6. Habek, D., Klikić, M. i Špoljarić, Lj. (2011). Rodilište na „Sv. Duhu“ 1959. – 1964. godine. *Gynaecol Perinatol*, 20, 150-156.
7. Habek, D. (2008). Povijest primaljstva, porodništva i ginekologije bjelovarskoga kraja. *Čvor Bjelovar*.
8. *Iskazi o porodima (1944-1945)*. (HR-DAZG-24, GPZ, DZO 86, kutija 66).
9. Iz bolnice na Rebru. (1942, 12. svibnja). *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 423., 4.
10. Klinika za ženske bolesti i porode u Zagrebu (1942.). *Povijesti bolesti*. (HR-HDA-1942., kutije 297-300).
11. *Matične knjige (1942. – 1945)*. (KBCZ-P).
12. Među prvim bolesnicima nove zakladne bolnice na Rebru. *Hrvatski narod*, 4.
13. *Merkurov sanatorij u Zagrebu (MSZ)*. (HR-DAZG, Fond 241, knjige 20-24).
14. Mikulec, M. (2018). *Rodilište na Rebru od 1942. do 1945. – o zanemarenoj povijesno-medicinskoj ustanovi* [Diplomski rad]. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu.
15. *Odluka predsjedništva narodne vlade FDH br. 1983 (21. kolovoza 1945.)*. (HR-HDA-890-PS, kutija 114).
16. *Povijest bolesti, br. 751/44*. (HR-HDA-1942-KŽBP, kutija 297).
17. *Povijesti bolesti*. (HR-HDA-1942-KŽBP, kutije 297-300).
18. Rad Merkurovog sanatorija. Izvještaji šefova sanatorijskih odjela. (1940, siječani). *Merkurov vjesnik*, br. 1, 8-9.

19. Radaonski protokol br. 35, *Knjiga porodištva*. (HR-HDA-1942-KŽBP).
20. Razne vijesti. (194., 7. srpnja). *Liječnički vjesnik*, br. 7, 212.
21. Razne vijesti. (1942, rujan). *Liječnički vjesnik*, br. 9, 352.
22. Razne vijesti. (1942, 8. kolovoza). *Liječnički vjesnik*, br. 8, 306.
23. Razne vijesti. (1942, 7. srpnja). *Liječnički vjesnik*, br. 7, 260.
24. Runje, M. (2013, 23 srpnja). *Maja Runje: Neraskidiva veza sa stradalom hrvatskom mladošću – Sjećanje na dr. Katarinu Vojvoda iz Kotoribe (4.)*. HRsvijet.net.<http://www.hrsvijet.net/index.php/magazin/28-vijesti/povijesni-identitet/28567-maja-runje-neraskidiva-veza-sa-stradalom-hrvatskom-mladou-sjecanje-na-dr-katarinu-vojvoda-iz-kotoribe-4>
25. Srpak, N. (2006). *Kazneno pravo u doba Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)*. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13, 1126-1127.
26. Šimun Cvitanović, liječnik i književnik (1891-1945). (2007). *Liječničke novine*, 6157.
27. *Zdravstveni savjeti*. (1943, 10. studenoga). *Ustaškinja* (Zagreb), br. 8., 27.

SUMMARY

The maternity ward at the Rebro Hospital in Zagreb was established in the newly opened new hospital on 12 May 1942. It operated discontinuously at the gynaecology and obstetrics department during three periods between 1942 and 1946, when it was closed. It was located on the second floor of the eastern part of the hospital with 24 beds. During the activity of the maternity ward from 13 May 1942 to 16 December 1942, 24 May 1944 to 28 August 1945, and from 6 February 1946 to 28 July 1946, there were 1,337 births. They were registered as live births, stillbirths and aborted children weighing 450 grams or more, so perinatal mortality was therefore significantly higher (38.89 ‰) because, in addition to physiological, a significant number of pathological births were performed in the hospital. The head of the newly established ward was Ass. prof. prim. Dr Filip Dražančić, who worked alongside doctors and midwives. Most of the women who gave birth were from Zagreb, with a smaller number of women from other parts of Croatia, primary housewives aged 20-30. In the mentioned period, three mothers died. All obstetric procedures, episiotomies, caesarean section, assistance during breech delivery, rotating of a baby, forceps, and treatment of perineal lacerations were performed under local infiltration, spinal (lumbar) or general inhalation anaesthesia using ether. Along with a significant number of home midwifery deliveries and the already established hospital maternity wards in the Petrova and Merkur sanatoriums, the maternity ward at the Rebro hospital, until now only sporadically mentioned as an institution, had an important place in the development of hospital obstetrics in Zagreb and Croatia.

Keywords: maternity ward, Rebro hospital, Zagreb, World War II, history, obstetrics, midwifery

